

Výsledky z realizovaného výzkumného šetření (ohniskové skupiny, dotazníkové šetření) – využití a vliv vybraných metod (Kops method®, MBTI, VIA, Tygří svět®) pedagogů a informovanost dalších pedagogů na základních školách o těchto metodách

Miluše Vítečková, Veronika Plachá

Identifikace a rozvoj potenciálu znevýhodněných žáků na 1. stupni ZŠ

Projekt je financován z Fondů EHP a Norska, č. projektu: 0029/2021/ACF/4

„Projekt podpořil Výbor dobré vůle – Nadace Olgy Havlové v rámci programu Active Citizens Fund, jehož cílem je podpora občanské společnosti a hájení zájmů znevýhodněných skupin. Cílem programu je dále inspirace k aktivnímu občanství a posílení kapacit neziskových organizací. Program Active Citizens Fund vstoupil do České republiky v září roku 2019 s cílem podpořit neziskové organizace neohledně na jejich velikost a zkušenosti. V České republice jej spravuje konsorcium, které tvoří Nadace OSF, Výbor dobré vůle – Nadace Olgy Havlové a Skautský institut. Program je realizován v rámci Fondů EHP a Norska 2014–2021. Prostřednictvím Fondů EHP a Norska přispívají státy Island, Lichtenštejnsko a Norsko ke snižování ekonomických a sociálních rozdílů v Evropském hospodářském prostoru (EHP) a k posilování spolupráce s 15 evropskými státy. Důležitým posláním programu je také spolupráce mezi Českou republikou a dárcovskými státy. Jde o spolupráci mezi českými neziskovými organizacemi a organizacemi z Islandu, Lichtenštejnska a Norska.“

Odkazy na webové stránky
Program Active Citizens Fund: <https://www.activecitizensfund.cz/>
Fondy EHP a Norska: <https://eeagrants.org/>
Nadace OSF: <https://osf.cz/>
Výbor dobré vůle – Nadace Olgy Havlové: <https://www.vdv.cz/>
Skautský institut: <https://www.skautskyinstitut.cz/>

Výsledky na základě výzkumného šetření realizovaného prostřednictvím ohniskových skupin

Pro vyhodnocení zkušeností učitelů zapojených do projektu se zvolenými metodami (Kops method®, MBTI, VIA) bylo využito opakovaných ohniskových skupin, a to s učiteli tříd, ve kterých je vyšší zastoupení romských dětí, dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí. Tyto paní učitelky absolvovaly sérii workshopů v daných metodách.

Současně proběhlo na začátku projektu šetření ve třídách zapojených učitelek, a to prostřednictvím nástroje B-3 (Braun, Audendo, 1998), který mapuje vztahy ve třídě, zjišťuje, jak se žák ve třídě cítí v bezpečí, jak vidí spolupráci, přátelství a toleranci ve třídě. Bylo sledováno klima obecně, současně však byli vytipováni žáci, kteří byli opomíjeni či odmítáni.

Toto šetření bylo doplněno dotazníkem vlastní konstrukce, jehož cílem bylo pomocí smajlíků a krátkých výpovědí zjistit, jak se žáci ve třídě cítí, jaké u sebe vnímají silné a slabé stránky a jak je paní učitelka podporuje. Zde byly opět vybrány děti, které se označily jako spíše neúspěšné či nedostatečně podpořené.

Z výsledků dotazníkového šetření B-3 vyplynulo, že pouze v jedné z tříd je klima nadprůměrné (zejména škála přátelství a důvěry, ale i spolupráce a pocit bezpečí), v ostatních třídách se výsledky pohybovaly v pásmu průměru.

Výsledky diagnostiky byly konzultovány s učitelkami, u vytipovaných dětí jsme společně přemýšlely nad jejich potřebami a možnostmi jejich podpory. Na ně se paní učitelky během projektu více zaměřily. Po ukončení projektu, tedy ve vztahu k využitým metodám, byl u těchto dětí reflektován – formativně – posun. U všech těchto dětí bylo zaznamenáno zlepšení vlastního vnímání, které se projevilo v jejich chování. Také v závěrečných hloubkových rozhovorech paní učitelky u většiny registrovaly zlepšení chování ve třídě, u některých i lepší školní výsledky.

V rámci první ohniskové skupiny, která proběhla na konci srpna 2022, byly reflektovány workshopy, kterých se zapojené učitelky účastnily. Z rozhovorů bylo patrné nadšení z metod, se kterými se dotazované učitelky do té doby nesetkaly (příp. o nich pouze „slyšely“) a ve kterých vidí potenciál ve vztahu k poznání, a hlavně rozvoji dětí. Metoda, kterou považovaly za nejsnadnější, a která je nejvíce nadchla, byla metoda Tygří svět® (vzhledem k zaměření projektu došlo ke změně ověřované metody, a to z Kops method® na

Tygří svět®). Stejně tak pozitivně hodnotily metodu VIA s tím, že by bylo vhodné ilustrace upravit ve vztahu k věku žáků. Nejsložitější metodou pro ně byla metoda MBTI, zde bylo ještě následně nutné doplnit realizované workshopy supervizí.

Během druhé a třetí ohniskové skupiny bylo reflektováno využití zvolených metod. Dále byly paní učitelky seznámeny s výsledky dotazníkových šetření ve třídách a následně byly tyto výsledky diskutovány. Z rozhovorů uskutečněných v lednu 2023 vyplynulo, že si učitelky vybraly nejprve jednu metodu, kterou začaly ve své třídě aplikovat. Ve všech případech jako první volily Kops method®, a to pro „svou jednoduchost“ a systém, který je pro ně „kuchařkou“. Každá učitelka si tuto metodu uchopila po svém, zaměřila se skrze ni na něco jiného. Ve většině případů se ale ukázalo, že jde o práci s kolektivem, spíše než identifikování potenciálu jednotlivých dětí. Také se ukázalo, že ne všechny učitelky pracují se silnými a slabými stránkami svých žáků vhodně. V jednom případě se paní učitelka zaměřila na nedostatečně rozvinuté stránky, které chtěla cíleně posilovat. Následně při dalším setkání reflektovaly učitelky využití metody VIA. Zde se již zaměřily, díky kartám, které využívaly, na pojmenování konkrétních silných stránek dětí. Lektorka VIA dále pro paní učitelky připravila seminář, v němž navrhovala další možnosti, jak se silnými stránkami pracovat ve výuce. Při poslední ohniskové skupině, na které navázaly individuální rozhovory s učitelkami, byla reflektována i metoda MBTI.

Pokud bychom shrnuly závěry rozhovorů, z jejich analýzy vyplynulo, že ne vždy bylo primární zaměření práce s metodou identifikování silných stránek, potenciálu žáka. Výpovědi vztahující se ke **KOPS METHOD®**, **tedy přesněji k metodě Tygří svět®** ve všech případech směřují zejména na práci s kolektivem, práci s pravidly, dále na komunikaci s dětmi podle jejich komunikačních typů, či komunikaci s dětmi, které mají problémy s chováním (vhodně např. pro komunikaci s dětmi s ADHD), pro práci s textem. Paní učitelky ji využívaly „pro povídání a přemýšlení o svých potřebách“; „..., aby si za sebe každý napsal, co mu dělá radost“; „společně jsme si také definovali tygří pravidla“; „...třídní tygr – který má bolesti, znázorněné červenými pruhy, a společně je léčí. Sepsali si na papír, co tygřovi škodí a každý týden pak reflektovali, jestli se to objevovalo... Mají také osobní tygříky, mohou znázornit, jak se ten den cítí.“ Metafora vnitřního tygra ale pomáhala dětem porozumět nevhodnému (agresivnímu chování) některých spolužáků a ubylo vzájemného provokování. Nelze tedy říci, že by bylo této metody využito v těchto případech primárně k identifikování silných stránek dětí, jejich potenciálu. Navíc některé

paní učitelky uváděly, že je „metoda vhodná spíše pro malé děti, protože žák, se kterým jsem potřebovala více pracovat, ten to celé hodně zlehčoval.“ (4. třída) Podobně se vyjádřila i další paní učitelka: „... děti to ze začátku bavilo... Ale potom to někteří více, jiní méně začali brát jako legraci, zkrátka mi přišlo, že na to už pak byli velcí.“ (5. třída). Učitelkám vyhovovala ucelenost materiálu, který jim práci s touto metodou usnadnil, jak bylo uvedeno výše, byl pro ně kuchařkou, jak s metodou pracovat.

Pro identifikaci silných stránek využívaly zapojené učitelky zejména metodu **VIA**. Jak uvedla jedna z paní učitelek: „Pojetí VIA se osvědčilo v tom zaměření na to dobré, na ty silné stránky, odhalit je u sebe, pojmenovat a pak sdělit ve třídě, v kruhu... Ukázalo se, že to dětem opravdu posílilo sebevědomí a také pocit ocenění a přijetí od druhých. To, že si o sobě i navzájem říkaly hezké věci, **pomohlo postavení i zejména těm opomíjeným a vyloučeným dětem.**“ Další zmínila: „Víc bylo pro ně zajímavé mapování těch silných stránek podle VIA, to je bavilo moc. Aby si mohli uvědomit, v čem jsou dobří. **Mám pocit, že se jim díky tomu zvedlo sebevědomí. Třeba jedna upozaděná holčička se mi ke konci roku postavila a řekla svůj názor, úplně tak hezky, nahlas.**“ Ve všech třídách se potvrdilo, že **pokud se věnuje pozornost silným stránkám žáků** a žáci se navzájem oceňují (zde prostřednictvím využití metody VIA), **má to pozitivní vliv na jejich sebehodnocení a potom často i pozici ve třídě.**

Nejtěžší metodou byla pro učitelky metoda **MBTI**, avšak z rozhovorů je patrné, že tato metoda pomohla učitelkám dostat se ještě hlouběji při chápání dětí, jejich silných stránek. Bylo zajímavé, že pokud se dotazované učitelky zaměřily na konkrétní děti, dívaly se na ně, na jejich osobnostní rysy, zejména optikou MBTI. Paní učitelky si však s diagnostikou žáků podle MBTI nebyly jisté. Díky této metodě, zejména pak absolvovanému workshopu, však více porozuměly samy sobě a preferenci některých svých postupů a metod. Uvědomily si tak, že i jejich žáci to tak mají, mohou mít odlišné preference a dokázaly pak vědomě rozšiřovat nabídku úkolů a činností ve výuce. Učitelky starších ročníků potom zařazovaly do výuky pro samostatnou práci žáků různá stanoviště, umožňující dětem výběr zpracování úkolu dle svého výběru (připravily činnosti pro různé preference). Žáci byli více zaujati jimi zvolenou činností a dosáhli v ní pozitivních výsledků, což v některých případech vedlo i zlepšení závěrečné klasifikace. „Podle MBTI se mi hodně osvědčilo nabízet různé úkoly pro děti. Začala jsem na jaře zařazovat jako výstupy různá stanoviště, která si děti volily a v nich plnily úkoly... Nejprve to byly procvičovací dny, ale pak to bylo i součástí

hodnocení. To se moc osvědčilo a řada dětí si letos zlepšila známky.“ (4. třída)

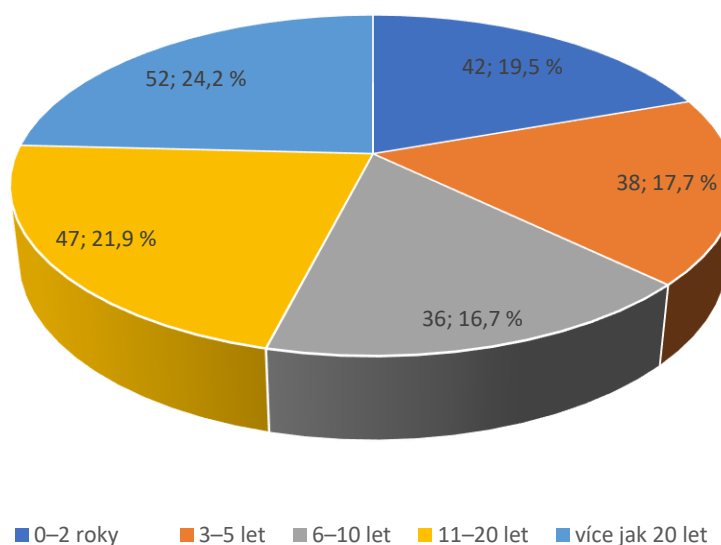
Práce se všemi metodami, ale i sebepoznání učitelů díky workshopu seznamujícím s MBTI, měli pozitivní dopad ve všech třídách. Pozitivně se proměnila i docházka ve třídě, zejména u romských žáků. Zamýšlení nad diagnostikou žáků a zaměření se na jejich silné stránky napomohlo ve všech třídách vztahu mezi učitelkou a žáky, k aktivizaci učitelek ve vztahu k využívaným metodám, a hlavně ve vztahu k poznání žáka v kontextu jeho hodnocení. V jedné třídě se dokonce objevil výrazný posun, kdy se z odmítaného žáky stal na konci roku v rámci sociometrické aktivity – společná kresba lodi třídy dokonce kormidelník této lodi. Pozitivní dopad byl ale zaznamenán nejen u dětí odmítaných, ve škole nespokojených, ale i u dětí úspěšných.

Shrnutí ohniskových skupin: pro mapování silných stránek žáků se dle výpovědí zapojených učitelek osvědčila **nejvíce metoda VIA**, hlubšímu **rozkrutí osobnosti žáka** podle učitelek pomáhá **metoda MBTI. Tygří svět®** (nikoliv tedy Kops method®) **pomohl** učitelkám k určení komunikačních typů žáka, tedy při **komunikaci s dětmi, práci s kolektivem**. Dle učitelek je tato metoda vhodná zejména pro první dva (max. tři) ročníky základní školy, primárně se o ní ani jedna z učitelek nezmiňovala v souvislosti s identifikováním silných stránek, potenciálu žáků.

Výsledky na základě výzkumného šetření realizovaného prostřednictvím dotazníkového šetření

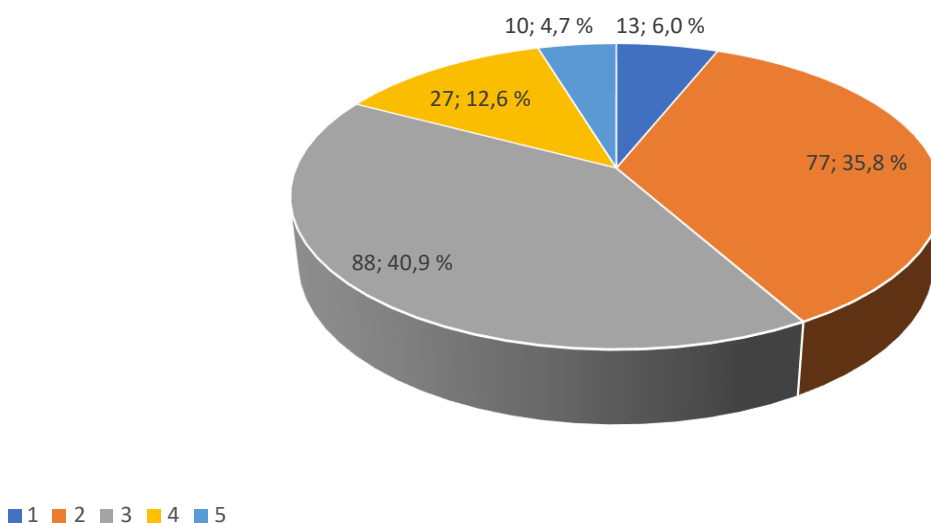
Pro zmapování informovanosti učitelů o výše uvedených metodách na základních školách bylo zvoleno dotazníkové šetření. Ukázalo se, že je tato informovanost na velmi nízké úrovni, což dokládají níže uvedené výsledky. Dotazníkového šetření se účastnilo 215 respondentů, učitelů základních škol. Na otázky odpovědělo 84,7 % (182) žen a 15,3 % (33) mužů. Nejvíce respondentů bylo z řad učitelů 1. stupně, a to 54 % (116); na 2. stupni učilo 27,9 % (60) respondentů a učiteli obou stupňů základní školy bylo 18,1 % (39). Pokud jde o zastoupení učitelů dle délky praxe, výsledky jsou uvedeny na obrázku č. 1. Z obrázku vyplývá téměř rovnoměrné zastoupení v jednotlivém časovém rozmezí vymezujícím délku praxe.

Obrázek č. 1: Délka praxe respondentů

V následující otázce měli učitelé ohodnotit svou úroveň diagnostických (pedagogicko diagnostických) kompetencí na škále od 1 do 5, kdy škála byla analogická se známkami ve škole. Výsledky jsou zobrazeny na obrázku č. 2. Nejvyšší zastoupení má hodnocení 2 (35,8 %) a 3 (40,9 %). Výborně své diagnostické kompetence ohodnotilo 6 % respondentů.

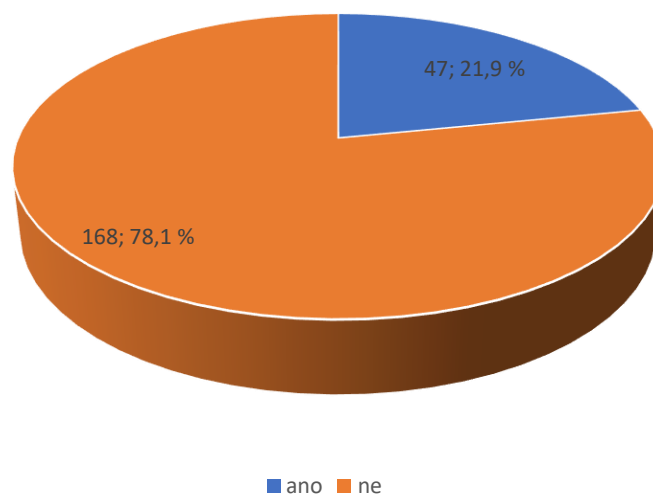
Obrázek č. 2: Subjektivně vnímaná úroveň diagnostických kompetencí (1 – výborně, 5 – nedostatečně)

Dále nás zajímalo, jaké diagnostické metody (metody pedagogické diagnostiky) učitelé využívají. Na základě otevřené otázky bylo zjištěno, že učitelé nejčastěji využívají pozorování, rozhovor. Dále bylo zmiňováno sebehodnocení, testy, analýzy činností žáka, porozumění testu, analýza mluveného projevu, analýza chyb. Ale objevila se i odpověď: „nejsem diagnostik, děti znám – sleduji – podle chování a práce při vyučování“. Je tedy patrné, že ne všichni učitelé si uvědomují, co jsou to diagnostické kompetence a že jsou součástí jejich profesních kompetencí (jde pouze o pedagogickou diagnostiku). Dále je patrný vliv absolvovaného průběžného vzdělávání, viz následující odpověď: „Co se zrovna dozvím někde na semináři/školení, teď se mi hodně líbí mráčky, ale nemám přímo nějakou metodu, se kterou bych pracovala.“ Zde bychom však spíše hovořili o metodě hodnocení. Pouze ve třech případech byly zmíněny metody ověřované v projektu.

Vzhledem k zaměření projektu nás dále zajímalo, zda učitelé vědomě pracují s nějakou metodou, která odhaluje potenciál dítěte. Smutným zjištěním je, že pouze 21,9 % (47) učitelů se vědomě zabývá potenciálem svých žáků (viz obrázek č. 3).

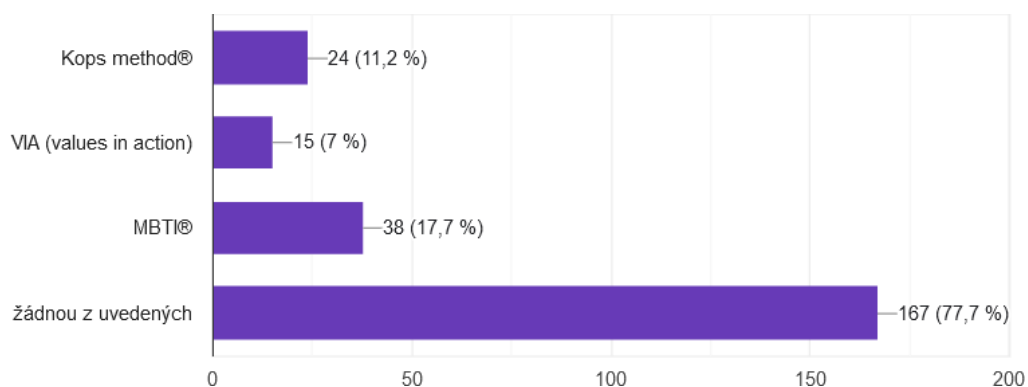
Obrázek č. 3: Vědomé používání metody zaměřené na odhalování potenciálu žáků

Pokud učitelé zmínili, že vědomě užívají nějakou metodu odhalující potenciál žáků, zajímalo nás, o jakou metodu jde. Z odpovědí na otevřenou otázku vyplývá, že učitelé používají buď námi zjišťované metody (Kops method®, MBTI, VIA), či metody pedagogické diagnostiky (cílené pozorování, rozhovor), ale i pozitivní hodnocení a sebehodnocení, analýzu výsledků činností.

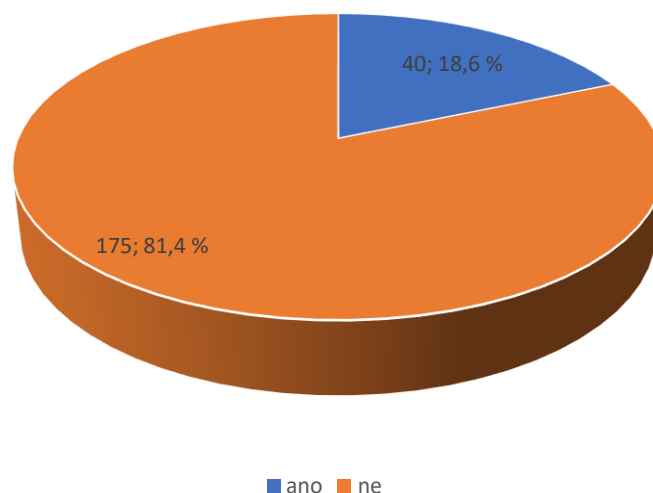
V další otázce jsme cílily na zmapování využívaných metod, ověřovaných v rámci projektu, učiteli z praxe (učitelé mohli označit více odpovědí). Z obrázku č. 4 vyplývá, že 77,7 % (167) učitelů nevyužívá žádnou z uvedených metod. S MBTI má zkušenost 17,7 % (38) učitelů, 24 respondentů (11,2 %) má povědomí, příp. používá Kops method® a 15 respondentů, tedy nejméně se setkalo s metodou VIA.

Obrázek č. 4: Povědomí učitelů o testovaných metodách v projektu

Současně nás zajímalo, zda učitelé znají metodu Tygří svět®, opět pouze nepatrná část z nich (18,6 %) uvedla, že ano (viz obrázek č. 7).

Obrázek č. 7: Zkušenost s metodou Tygří svět®

Ze 40 získaných odpovědí pak vyplývají konkrétní zkušenosti s výše uvedenými metodami. Kops method® učitelé znají spíše z doslechu, minimálně s ní pracují: „Mám ponětí o této metodě, ale nikdy jsem ji nepoužila.“ V jednom případě paní učitelka uvedla, že zkušenosti s ní má „velmi dobré, pomohla mně i rodičům v další práci s dítětem, ukázala nám cestu a možnosti, které můžeme využít.“ Pokud učitelé znali metodu VIA, uváděli, že: „VIA metoda je podle mého názoru vhodná pro děti od věku 9– 10 let. Díky ní se děti zabývají svými silnými stránkami cíleně. Posilují své sebevědomí. Dobré je, že tato metoda nevyhledává slabé stránky.“; „Rozvoj silných stránek dětí – společně vyhledáváme na začátku roku, v čem jsou děti dobré a snažíme se je pomocí toho motivovat k dalším činnostem.“ Shodně měli učitelé zkušenost s MBTI a s Tygřím světem®. Pokud se zaměříme na odpovědi k metodě MBTI, učitelé ji považují jako výbornou, i když složitější, diagnostickou metodu, využitelnou jak u žáků na 1. stupni, tak na 2. stupni, ale i u sebe: „Super. Jen pro mne – zařazení do typů – není u všech jednoduché. Děti si mohou vybrat činnost! Super – motivace k práci. Odhalují, který způsob učení je pro ně fajn. Žáci mají možnost vybrat si otázku, výstup.“; „Vysvětluji na ní žákům, že každý můžeme mít konkrétní schopnosti a dovednosti na jiné úrovni. Konkrétně jim říkám, že já neumím dokončovat věci, projekty a tím, že to o sobě vím, tak už si umím poradit s tím, že požádám někoho o pomoc, nebo si vytvořím jasný to do list, který mi pomáhá věci dokončit. Stejně

tak s dětmi zkusím najít své silné a slabé stránky... aby chápaly, že jsou různé styly např. učení a každému vyhovuje dle jeho typu něco jiného... Nebo minimálně vědí, že něco takového existuje.“; „MBTI mi pomáhá v uvědomění, že každý žák přijímá informace jiným způsobem (preferuje různé způsoby) a i já můžu aktivity o vyučovacích hodinách obměňovat tak, aby si každý "přišel na své" (aspoň někdy).“ Z těchto výpovědí jasné vyplývá, že pokud učitel metodu MBTI zná a využívá ji, přesně cílí na poznání osobnosti jednotlivých žáků a usnadňuje přístup k nim i jejich sebepoznání. Tygří svět® znali a využívali nejčastěji učitelé 1. stupně, a to zejména ke stmelení kolektivu, primárním cílem tedy dle výpovědí nebyla identifikace potenciálu jednotlivých dětí: „Výbornou, děti metoda baví a je pro ne dobře pochopitelná a uchopitelná. Zároveň mi pomohla ke stmelení kolektivu a sledování vztahu mezi dětmi.“;

„Byla jsem, myslím, že v roce 2017 na přednášce manželů Kopsových. Používala jsem komunikační karty u menších žáků, prvňáčků, pomohlo nám to dohromady jak s třídním kolektivem vyjasňovat si emoce, potřeby osvědčilo se velmi, později už to děti přestaly používat, dokázaly fungovat (komunikovat) bez karet.“; „Znám, byla jsem touto metodou proškolená. Metoda je velmi hezká a efektivní pro práci s třídním kolektivem zejména na prvním stupni, kde mi přijde pro žáky i pro pedagogy dobře uchopitelná. Osobně mi pomohla ve vlastní třídě vyřešit spoustu konfliktů a problémů mezi dětmi.“

Shrnutí dotazníkového šetření: Stejně jako v rámci ohniskových skupin se ukázalo, že **hlubší poznání žáka** umožňuje **zejména metoda MBTI. Kops method® a VIA** jsou metody, které učitelé **znají spíše z doslechu a používají je minimálně**. Inovativní komunikační metodu **Tygří svět®** učitelé vnímají jako **metodu usnadňující práci s kolektivem a vhodnou pouze pro nižší ročníky 1. stupně základní školy**.

Za velmi důležitou považujeme skutečnost, která vyplynula z výzkumného šetření, a to, že učitelé základní škol mají jen minimální povědomí a zkušenosti s testovanými metodami v projektu. Vzhledem k pozitivní zkušenosti zapojených učitelek do projektu reflektovaných v rámci ohniskových skupin a situaci na základních školách zmapovanou dotazníkovým šetřením lze konstatovat, že by bylo vhodné učitele více o těchto metodách informovat. Výstup projektu *Identifikace a rozvoj potenciálu znevýhodněných žáků na 1. stupni ZŠ* (Projekt je financován z Fondů EHP a Norska, č. projektu: 0029/2021/ACF/4) v podobě příručky *S odvahou k rozvoji potenciálu na 1. stupni základní školy* k naplnění tohoto cíle směřuje.